

Nijmeegse Stadsuitbreiding: de stedenbouwkundige ideeën ten grondslag aan de bouw van Dukenburg

Bachelorwerkstuk

Door: Omar Kleiss

s4251423

Begeleid door: Mw. Prof. Dr. T. H. G. Verhoeven

15 juni 2015

“Wij kwamen allengs tot de overtuiging, dat cultuur gegrondvest is in edel spel, en dat zij, om haar hoogste kwaliteit in waardigheid te ontplooien, dat spelgehalte niet missen kan.” – Johan Huizinga,

Homo Ludens.

Inhoudsopgave

p. 3	-	Inleiding
p. 4	-	Hoofdvraag en deelvragen
p. 5	-	Status Quaestionis
p. 9	-	Realisatie van nieuwe ruimte
p. 13	-	Aspecten van het moderne
p. 17	-	De moderne jaren zestig
p. 21	-	Conclusie
p. 22	-	Bibliografie

Inleiding

In de jaren zestig van de vorige eeuw begon Nijmegen, onder druk van een enorme woningnood die tekenend zou zijn voor de gehele naoorlogse periode, aan de bouw van een groot nieuwbouw gebied genaamd Dukenburg. Aan het hoofd van dit project stond stedenbouwkundige Anton Olivier die het project vorm zou geven volgens bepaalde modernistische ideeën, zoals vanuit de Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM): een modernistische beweging in de architectuur, veelal bekend van de stedenbouwkundige Le Corbusier, die een strikte scheiding van woon-, werk- en recreatieve functies voorstond. Tevens zou er een nadruk komen op veel groen in de wijken en in tegenstelling tot de dominerende hoogbouw van contemporaine projecten als de Bijlmer vooral laagbouw. In verschillende publicaties en op websites van de gemeente valt hierover in het kort te lezen, maar een uitgebreide analyse van deze modernistische aspecten van Dukenburg is nog niet verschenen. Hierom wil ik de ontwikkeling van de stedelijke uitbreiding in Nijmegen, de betrokken actoren en de invloed van modernistische planologie hierop bekijken. Omdat deze ideeën zich niet in een historisch vacuüm ontwikkelen zijn dergelijke moderne stadsuitbreidingen te verbinden met een breder historiografisch debat over de aard van de ontwikkelingen van de jaren zestig. Hierbij zal de connectie worden gelegd met het werk van James Kennedy en andere auteurs die een nadruk leggen op de vooruitstrevende kijk van bestuurders en elites in Nederland in deze periode, die zouden hebben bijgedragen aan de uitzonderlijke ontwikkelingen in dit land.

Juist vanwege de verbinding met maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland is het interessant om de stadsuitbreiding van Nijmegen te vergelijken met andere enigszins gelijktijdige projecten elders in het land, waarover vergelijkbare studies zijn verschenen: de stadsuitbreidingen van Amsterdam¹, de nieuwe steden in de Flevopolder², Kanaleneiland in Utrecht, Pendrecht in Rotterdam en Angelslo bij Emmen³. Uit literatuuronderzoek bleek dat deze vraag een interessant vervolgonderzoek zou kunnen opleveren maar dit te uitgebreid zou worden voor wat past binnen de kaders van dit bachelorwerkstuk. Vanwege het gebrek aan een uitgebreidere analyse van de modernistische elementen in Dukenburg in de wetenschappelijke literatuur, zoals ook naar voren zal komen in de Status Quaestionis, zal dit onderzoek zich vooral richten op het uiteenzetten

1 Kees Somer, *De functionele stad: de CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960* (Groningen, 2007).

2 Coen van der Wal, *In praise of common sense* (Rotterdam, 1997) en Manfred Bock, *Cornelis van Eesteren: architect, urbanist* 4 dln (Rotterdam, 1994), IV.

3 Marieke Kuipers, *Toonbeelden van de wederopbouw: architectuur, stedenbouw en landinrichting van herrijzend Nederland* (Zwolle, 2002).

hiervan aan de hand van verschillende gemeentelijke documenten, alvorens de stap te zetten naar de bredere maatschappelijke stroming waar deze een onderdeel van uitmaakte.

Onderzoeksvraag

Op welke manier hebben modernistische ideeën van stedenbouwkundige Anton Olivier en de dienst Publieke Werken en Volkshuisvesting invloed gehad op de bouw van Dukenburg en de wijken die hier vorm kregen in de jaren zestig?

Deelvragen

- Hoe kwam de beslissing tot de bouw van Dukenburg tot stand?
- Welke stedenbouwkundige ideeën waren van invloed op de plannen van Anton Olivier?
- Van welke maatschappelijke verhoudingen waren deze ideeën een uitdrukking?

Status Quaestionis

Inherent aan de geschiedenis van steden is dat zij altijd een weefsel van verschillende verhalen betreft, op dezelfde manier waarop een stad zelf ook begrepen kan worden als een veelheid van overlappende verhalen. Om hier een orde in aan te brengen zullen er keuzes gemaakt moeten worden welke literatuur wel en welke niet ingezet zal worden. Deze keuzes hangen dan ook samen met de vraagstelling zoals deze hierboven is geformuleerd. De gebruikte literatuur valt ruwweg onder te verdelen in vier afzonderlijke categorieën van geschiedschrijving: de geschiedschrijving omtrent de jaren zestig in Nederland, de geschiedschrijving van modernisme in architectuur, de geschiedenis van planologie en urbanisme en ten slotte de geschiedenis van de wijk Dukenburg en Nijmegen in het algemeen.

Om te beginnen is het verstandig om stil te staan bij de historische context waarin de hierboven genoemde stadsuitbreidingen plaats vonden. De plannen voor de uitbreiding werden gevormd in de jaren zestig van de vorige eeuw en de eerste bouwwerkzaamheden zouden tegen het einde van dit decennium plaats vinden. Nu staat deze periode van de geschiedenis natuurlijk veelal bekend om de grote sociale, culturele en economische transformaties die zich hierin voltrokken. 'De jaren zestig' kan een begrip genoemd worden en een dergelijk fenomeen kent dan ook zijn eigen geschiedschrijving. Deze is in Nederland vanaf de jaren negentig bepaald door twee belangrijke naast elkaar bestaande visies op dit decennium. Allereerst het werk *De eindeloze jaren zestig* van Hans Righart.⁴ Hierin omschrijft hij de jaren zestig die getypeerd worden door de kloof tussen de voor- en naoorlogse generaties. Hij laat aan de hand van een uitgebreid cultuurhistorisch betoog zien hoe dit conflict tussen fundamentele waarden van de verschillende generaties de toon zette tijdens het gehele decennium. Hierbij hanteert Righart verschillende periodiseringen van 'de jaren zestig', al naar gelang de maatschappelijke verandering die wordt omschreven.

In hetzelfde jaar als het werk van Righart verscheen eveneens het werk *Nieuw Babylon in aanbouw* van de Amerikaanse historicus James C. Kennedy.⁵ Kennedy gooit het over een andere boeg en vertelt een verhaal dat niet bepaald wordt door een jongere generatie die de vastgeroeste regenteske bovenklasse tot moderniseren dwingt. Hij legt juist de nadruk op een dynamische bovenklasse, die in haar vooruitgangdenken het politieke klimaat schiep dat ruimte gaf aan

4 Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig* (Amsterdam, 1995).

5 James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam, 1995).

dergelijke sociale verandering. *New Babylon* was een project van avant-gardistische kunstenaar Constant Nieuwenhuys, waarmee hij een utopisch ontwerp voor een toekomst uiteenzette waarin de mens bevrijd kon worden van de onderdrukking van arbeid en waarin de spelende mens, de *Homo Ludens* (een directe verwijzing naar het gelijknamige boek van Johan Huizinga uit 1938⁶) in alle vrijheid zichzelf kon manifesteren. Met deze visie op de periode legde Kennedy een bom onder het tot dan toe heersende – bijna mythische – beeld van een jaren zestig dat volledig werd bepaald door de sociaal-culturele veranderingen en waarin de naoorlogse generatie zichzelf wist te bevrijden uit het stramien van een verzuilde autoritaire samenleving. Beide auteurs sluiten elkaars verhaal niet per definitie uit en beiden dragen bij aan een completere visie op de jaren zestig. Maar om redenen die later nog benoemd worden zal in dit onderzoek vaker een vergelijking getrokken worden met het werk van Kennedy dan dat van Righart.

Naast de jaren zestig komt ook het verhaal van moderne architectuur onvermijdelijk terug in een historische beschouwing op stedenbouw in deze periode. Gezien de geringe ruimte van dit overzicht en de immense grootte van een dergelijk onderwerp beperk ik mij hierbij tot het aanstippen van enkele kernpunten van deze historiografie. Allereerst is het hierbij belangrijk in acht te nemen dat lange tijd de geschiedenis van architectuur vooral het domein is gebleven van de kunstgeschiedenis, met als gevolg dat deze zich voornamelijk heeft gericht op grotere architectonische projecten, grotere architecten en bepaalde stromingen in de architectuur. Toch is het goed om deze aspecten in beschouwing te nemen als onderzocht wordt welke ideeën er in de periode dominant waren in de architectuur en stedenbouw. *Modern Architecture* van Kenneth Frampton kan hierin met recht een standaardwerk worden genoemd.⁷ Uitgekomen in 1980 kent het werk inmiddels zijn vierde herziene druk en behandelt alle grote onderwerpen in de moderne stroming zoals Le Corbusier, CIAM en De Stijl. Toch bestaat er in zijn betoog een nadruk op de kunsthistorische aspecten en minder op de maatschappelijke context, wat het werk voor dit onderzoek minder belangrijk maakt. Meer recent zijn er twee grote bundels verschenen die in tal van artikelen een contemporain licht werpen op de moderne architectuur en hierbij ook niet de brede maatschappelijke context waarin deze plaats had vergeten.⁸ Deze tonen aan dat dit onderzoek dan ook in een zeer brede internationale tendens gezien kan worden, maar wederom is hiervoor vanwege het ruimtegebrek geen expliciete vergelijking mee te trekken. Meer specifiek voor

6 Johan Huizinga, *Homo Ludens: proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (Amsterdam, 2010).

7 Kenneth Frampton, *Moderne architectuur: een kritische geschiedenis* (Nijmegen, 1988).

8 Hubert-Jan Henket en Hilde Heynen (red.), *Back from utopia: the challenge of the modern movement* (Rotterdam, 2002) alsmede Sarah Williams Goldhagen en Réjean Legault (red.), *Anxious Modernisms: experimentation in post-war architectural culture* (Montréal, 2000).

Nederland, en daarmee van belang voor dit onderzoek, is het overzicht van Hans Ibelings over moderne architectuur in Nederland gedurende de jaren vijftig en zestig.⁹ Ibelings zet hierin een verklaring uiteen over hoe en waarom moderne architectuur juist in deze periode in Nederland op grote schaal werd ingezet. Hierbij maakt hij gebruik van de sociologische theorie van innovatieverspreiding en koppelt dit aan de vooruitstrevende maatschappelijke tendensen, zoals die ook in het werk van Kennedy een belangrijke rol spelen.

Maar dit onderzoek richt zich niet zozeer op architectuur *an sich* als wel het snijvlak van architectuur, stedenbouw en urbanisme. De literatuur omtrent stedenbouw en planologie in Nederland in deze periode richt zich met name op de grote, opvallende planologische projecten op Flevoland waaraan de naam Cornelis van Eesteren verbonden is.¹⁰ Hiernaast is van Eesteren natuurlijk ook onlosmakelijk verbonden met de stadsuitbreidingen van Amsterdam, waar eveneens genoeg literatuur over bestaat.¹¹ Naast de onderzoekingen van specifieke casussen zijn er ook meer algemene overzichten van stadsplanning in Nederland verschenen. Zo is er het zeer complete overzicht van de ontwikkeling van de sociale woningbouw in Nederland van Noud de Vreeze¹². De Vreeze probeert met een kwalitatieve historische methode de ontwikkelingen in de sociale woningbouw en de opkomst en groei van de Nederlandse woningbouwcorporaties te koppelen aan bredere maatschappelijke tendensen. Een ander zeer compleet overzicht van de woningbouw en stadsplanning in de periode van dit onderzoek is het rijkelijk geïllustreerde overzicht *Toonbeelden van de Wederopbouw* van Marieke Kuipers.¹³ Haar onderzoek kent een bepaalde urgentie, omdat veel van deze wederopbouw wijken vernieuwd worden (wat vaak sloop betekend), waarbij geen rekening wordt gehouden met de mogelijke cultuurhistorische waarde hiervan. Een grootschalig en tot op zekere hoogte zeer compleet werk in de geschiedschrijving van stadsplanning in Nederland is *Town Planning in the Netherlands since 1800* van Cor Wagenaar.¹⁴ De jaren zestig en vroege jaren zeventig, die voor dit onderzoek van belang zijn, staan hierin uiteraard ook uitgebreid omschreven en worden in een verdiepende historische context geplaatst die diepgravender is dan menig puur op

9 Hans Ibelings, *De moderne jaren vijftig en zestig, de verspreiding van een eigentijdse architectuur over Nederland* (Rotterdam, 1996).

10 van der Wal, *In praise* en Bock, *Cornelis van Eesteren*.

11 Somer, *De functionele stad*.

12 Noud de Vreeze, *Woningbouw, inspiratie en ambities: kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland* (Almere, 1993).

13 Kuipers, *Toonbeelden*.

14 Cor Wagenaar, *Town planning in the Netherlands since 1800* (Rotterdam, 2011).

architectuur gericht werk. Wagenaar ziet een ontwikkeling in stedenbouw waarbij de verlichtingsidealen van vooruitgang en de maakbaarheid van de samenleving in elke periode op een nieuwe manier worden heruitgevonden door planologen, ingenieurs, politici en architecten. Ook Wagenaar omschrijft de invloed die *New Babylon* heeft gehad op het tijdsgewricht waar dit onderzoek zich op richt. We zien hierin dus weinig conflict met de andere werken zoals hierboven omschreven, eerder een verschil in nadruk en uitgangspunt.

Nijmegen heeft helaas geen duidelijke plaats in de hierboven genoemde overzichtswerken. Waar de Bijlmer, de nieuwe gebieden en steden op Flevoland, Rotterdam Alexander en de Randstad allemaal prominent terugkeren, is er verrassend weinig sprake van het grote bouwproject Dukenburg. Ongetwijfeld over het hoofd gezien vanwege de perifere locatie van Nijmegen, doch een lacune als men beoogt een compleet beeld te scheppen van stedenbouw in Nederland. In het schrijven over Dukenburg zijn twee verschillende soorten literatuur te typeren. De eerste betreft de wetenschappelijke literatuur over dit stadsdeel, dat vooral een sociaalwetenschappelijke inslag kent en probeert de wisselwerking tussen gemeentebeleid en de sociale realiteit aldaar in kaart te brengen, om ditzelfde gemeentebeleid aan te scherpen en te vernieuwen.¹⁵ De tweede tendens is de historische literatuur van dit stadsdeel dat aangeduid kan worden als 'herinneringsliteratuur': het zijn geen wetenschappelijke analyses van de historische ontwikkeling van Dukenburg maar vooral populair wetenschappelijke publicaties voor eenieder die zich interesseert in de geschiedenis van dit stadsdeel. Te denken valt hierbij aan boeken uitgegeven ter ere van jubilea en met vooral veel afbeeldingen en korte verhalen.¹⁶ Zo komt Dukenburg ook terug in het overzichtswerk *De Gezonde Woning* over volkshuisvesting in Nijmegen van Rob Wolf¹⁷, uitgegeven ter ere van het honderdjarig bestaan van de sociale woningbouw in Nijmegen, waarbij het hierbij begrijpelijkerwijs ontbreekt aan wetenschappelijke analyse en primair bronnenonderzoek.

Concluderend kan dus opgemerkt worden dat in het onderzoek naar stedenbouw een grote verscheidenheid aan elementen belangrijk zijn voor het afwegen van die stedenbouw. Dit wordt gereflecteerd in de brede basis van literatuur die dit onderzoek kan informeren. Brede historische periodeaanduidingen, de geschiedenis van de moderne architectuur, de geschiedenis van

15 Johan de Kievit, *Handelen en ruimte: interactie tussen overheidsmaatregelen en maatschappelijk proces* (Amsterdam, 1993), Drontmann, I. M. (red.), *Sloop en nieuwbouw in naoorlogse wijken* (Den Haag, 1996) en Afdeling Sociaal Economisch Onderzoek Gemeente Nijmegen, *Hoogbouwonderzoek Dukenburg: leegstand, bewoningsproblemen en woningmarktperspectief van de hoogbouw in Dukenburg* (Nijmegen, 1987).

16 Jaqueline van Ginniken, *Dukenurg: een ideaal in beton met een groene rand* (Nijmegen, 1999) evenals Jan Buursink en Jacques van Dinteren (red.), *Het eigentijdse Nijmegen* (Aalten, 2005).

17 Rob Wolf, *De gezonde woning: honderd jaar volkshuisvesting in Nijmegen* (Nijmegen, 2011).

stadsplanning en urbanisme, de geschiedenis van Nijmegen en Dukenburg – dit tezamen met primair bronmateriaal uit de periode van de bouw van dit stadsdeel, zal het mogelijk maken het gebrek aan wetenschappelijke analyse over Dukenburg gedeeltelijk te verhelpen en antwoord te geven op de hierboven vermelde vragen.

Realisatie van nieuwe ruimte

Hoe kwam de beslissing tot de bouw van Dukenburg tot stand?

Vanaf de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog maakte Nijmegen, net als een groot gedeelte van Nederland, een enorme groei door op verschillende terreinen. De stad trok veel industrie aan en grote instellingen als de universiteit en het ziekenhuis groeiden in rap tempo. Dit alles bracht een enorme toename van de bevolking met zich mee: de stad groeide van 101.107 inwoners op 1 januari 1945, tot 134.145 inwoners per 1 januari 1962.¹⁸ Er begon in het bestuur van de stad een niet geheel onterechte angst te ontstaan voor wat gekenmerkt zou worden als het bereiken van de “kritische omvang” van de stad. Hiermee werd de ruimtelijke en economische mogelijkheid van een stad om haar inwoners op een bevredigende manier te onderhouden verstaan. Een overschrijden hiervan zou de stad “oneconomisch” maken en de leefbaarheid ernstig in het geding brengen.¹⁹ Gedurende de jaren van groei was de stad langzaam tot aan de natuurlijke grenzen van de Waal, het Maas-Waalkanaal evenals de gemeentelijke grenzen van omringende plaatsen bebouwd. Hier was spoedig een oplossing voor nodig.

In de vergadering van de Raad der Gemeente Nijmegen op 27 augustus 1958 werd hiertoe een belangrijk besluit genomen. In deze vergadering stond een “herziening van het plan van uitbreiding in hoofdzaak” ter discussie. Hierin was de Duckenburg, een landbouwgebied ten westen van het Maas-Waalkanaal, aangemerkt als mogelijk expansiegebied voor de gemeente. Hierbij zou het zuidelijk gelegen gedeelte, ten westen van Hatert, worden benut voor woningbouw en het noordelijker gelegen gedeelte, grenzend aan de spoorlijn, voor industrie. Er werden al direct enkele problemen aangekaart met betrekking tot bouw in dit gebied. Enerzijds was het er erg drassig, het was een gebied met veel kleine beekjes en rivieren en moest derhalve geschikt worden gemaakt voor bouw. Anderzijds woonden er toch enkele honderden boeren die ondanks de lastige grond hier

18 Gemeente Nijmegen, *Nijmegen 1945-1962: Structuuronderzoek deel I* (Nijmegen, 1963) 25.

19 Nijmegen, *Structuuronderzoek deel I*, 1.

een landbouwbedrijf onderhielden. Deze pachtten de grond weliswaar van de gemeente, toch werden er ernstige vraagtekens gesteld bij de onteigening van de gronden en verplaatsing van de getroffen boeren naar andere delen van het land; hetzij dichterbij huis in omliggende gemeentes, hetzij verder weg in de nieuwe Noordoostpolder van Flevoland. Eveneens werd door de heer Ir. J. Visser opgemerkt dat er eigenlijk twee verschillende onderzoeken nodig waren; aan de ene kant een uitgebreid bodemonderzoek van de Duckenburg en aan de andere kant een meer op de lange termijn gericht sociaaleconomisch onderzoek naar Nijmegen, waarmee met meer gedegen kennis een betere beslissing kon worden genomen over verdere expansie van de stad. Ondanks de geplaatste kanttekeningen werd het voorstel aangenomen.²⁰

Dit had twee directe resultaten. Ten eerste werd er een grondig bodemonderzoek verricht door het Ingenieurs- en Architectenbureau v/h J. van Hasselt en de Koning in de Duckenburg, waarvan in januari 1960 de resultaten werden gepubliceerd, waarmee werd voldaan aan de vraag vanuit de Raad om een grondig onderzoek naar de bodemstructuur en mogelijkheden voor bebouwing van het gebied. Ten tweede werd er de zogenaamde “Commissie ter bestudering van de ontwikkeling van Nijmegen en omgeving” in het leven geroepen. Hiervan werd door rapporteur drs. v. d. Eijnden in 1961 het zogenaamde *Basisrapport betreffende de toekomstige ontwikkeling en ruimtelijke ordening van Nijmegen en Omgeving* gepubliceerd.

Op een informele vergadering van de Raad der gemeente Nijmegen op 8 februari 1961 werd deze ingeleid door het hoofd van de afdeling Stedenbouw van de Dienst Publieke Werken en Volkshuisvesting, Ir. J. Fokkinga, bekend vanwege zijn leidende functie bij de wederopbouw van het stadscentrum na de oorlog. Zijn betoog bestond uit twee hoofdlijnen, in overeenstemming met de twee onderzoeksrapporten. De eerste lijn betrof een uiteenzetting van de formulering van de wijze van gemeentelijke uitbreiding in de toekomst, namelijk die van het zogenaamde “functionele conurbatie” model. Dit hield in dat de stad Nijmegen niet als zogenaamde slokop zou gaan uitbreiden en eventueel omliggende gemeentes annexeren. Daarvoor in de plaats zou moeten worden gekeken welke functies – industrieel, agrarisch, recreatief, bewoning of toerisme – de verschillende “randkernen” goed konden vervullen en eventueel overnemen van de centrale stad. Door deze meer decentrale, symbiotische relatie met de omliggende regio zou het schrikbeeld van een huizenwoestijn zoals deze ontstaan was in de Randstad of delen van het Ruhrgebied, voorkomen kunnen worden. De tweede lijn betrof het bodemonderzoek door van Hasselt en de Koning, waaruit op te merken viel dat de grond van de Duckenburg wel degelijk geschikt was voor

20 Raadssignaten der Secretarie Nijmegen, 'Vergadering van de Raad der gemeente Nijmegen op woensdag, 27 augustus 1958', 1958 *jun-aug* (Nijmegen, 1958) 632-693.

bebouwing mits er de juiste maatregelen werden genomen voor het verlagen, en laag houden, van het grondwaterpeil aldaar. Al met al zou, inclusief het aanleggen van riolering en nutsvoorzieningen, het bouwklaar maken van dit gebied zo'n 44.000.000 gulden gaan kosten. Als hier vervolgens de verkoop van de bouwgrond van werd afgetrokken zou het gehele project nog 5.000.000 gulden kosten. Een fors, maar niet onoverkomelijk bedrag, aldus de heer Fokkinga, daar her en der zeer conservatieve schattingen waren gemaakt.²¹

De discussie die hierop volgde had voor een groot gedeelte betrekking op het eerste deel van de uiteenzetting van Ir. Fokkinga. Er werden duidelijke vraagtekens gesteld bij de formulering van functionele conurbatie: ten eerste in hoeverre dit niet een annexatie in schaapskleren betekende en ten tweede of een dergelijk plan niet te idealistisch zou zijn en wegens mogelijke economische schommelingen, in bepaalde aangesloten kernen, ernstige sociale problematiek zou optreden. Er zou volgens meerdere sprekers duidelijker moeten worden omschreven in welke bestuurlijke vorm een dergelijke functionele samenwerking moest worden gezien, waarbij ook parallellen met de Europese samenwerking op supranationaal niveau werden getrokken. Hierop werd door de voorzitter van de vergadering, burgemeester Mr. Ch. M. J. H. Hustinx, gereageerd door te benadrukken dat de omliggende gemeenten al in een vroeg stadium betrokken waren bij de formulering van dit rapport: enerzijds door belangrijke personen uit deze omliggende gemeenten in de commissie te betrekken en anderzijds door dit rapport, dat geenszins een afgerond geheel vormde, op een zelfde manier aan de betrokken gemeentelijke raden voor te leggen als nu voor hen gebeurde. Hierbij benadrukte de voorzitter dat de gemeenten eerder opgelucht reageerden wegens de voornomen positie van Nijmegen over annexaties, dan angstig over de mogelijke problemen van een functioneel conurbatie model.²²

Het basisrapport van de commissie leidde uiteindelijk tot een uitgebreid structuuronderzoek dat verdeeld werd in vier delen. Het eerste, gepubliceerd begin 1963, behandelde de sociaaleconomische samenstelling van de stad en de groei die deze heeft doorgemaakt. Een tweede deel, gepubliceerd in november 1963, zou van de verschillende gebieden die mogelijk voor stadsuitbreiding geschikt zouden zijn een kosten- en baten analyse maken. Het derde deel zou verder een lange termijn toekomstvoorspelling proberen te formuleren omtrent de groei van de stad en werd in december 1964 gepubliceerd. Ten slotte werd met het vierde deel een diepere analyse van het stadscentrum verwezenlijkt. Met de publicatie van deze onderzoeksrapporten werd de

21 Raadssignaten der Secretarie Nijmegen, 'Informeel vergadering van de Raad der gemeente Nijmegen op woensdag, 8 februari 1961', *jan-apr 17* (Nijmegen, 1961) 128-163, alhier 142.

22 Raadssignaten 1961, 162.

urgentie van de uitbreidingen nog eens extra onderstreept, een urgentie die al in een vroeg stadium van het besluitvormingsproces werd gevoeld. Het was eenieder duidelijk dat men zich te midden van een rap moderniserend tijdsgewricht bevond en hier kordaat op diende te reageren, niet in de laatste plaats om een ongeordende stedelijke wildgroei te voorkomen. Al in 1961 doemen volgens de heer Fokkinga voor Nijmegen “vreesaanjagende spoken op, die men in reële gedaante ontmoet in meerdere monsteragglomeraties, die door een ordeloos naar elkaar toegroeien van verschillende centra ontstaan en hele gebieden bijkans onbewoonbaar maken”.²³ Het functionele conurbatie model was de manier om deze stedelijke nachtmerrie om te vormen tot een goed functionerende intergemeentelijke samenwerking.²⁴

In eerste instantie werd ook naar de Ooypolder gekeken voor verdere stadsuitbreiding, maar dit plan werd door inmenging van de Rijksoverheid, die het natuurschoon rond het rivierenlandschap bedreigd zag, geblokkeerd.²⁵ Hiermee was de planning van de bebouwing van de Duckenburg en daarmee de definitieve sprong over het kanaal een feit. In juni 1964 werd een concept plan voor de bouw, “Groot Duckenburg”, gepubliceerd door stedenbouwkundige Ir. B. Fokkinga, waarbij inmiddels het industrieterrein, dat in eerste instantie geprojecteerd werd in het noorden van het gebied, naar buiten het gebied verplaatst werd waardoor ruimte ontstond voor de bouw van een negental geplande buurten.²⁶ In datzelfde jaar vertrok Fokkinga als hoofd van de dienst Publieke Werken en Volkshuisvesting, waar zijn plaats werd ingenomen door de heer Ir. Anton Olivier die al langer onder de heer Fokkinga werkzaam was. Deze zou vanaf dat moment de vormgeving van de nieuwe stadswijken voor zijn rekening nemen.

In 1966 was het dan ook daadwerkelijk zo ver, de eerste bouwwerkzaamheden begonnen in de wijk Aldenhof, waar de firma Grootel 383 eengezinswoningen, 40 bejaardenwoningen en 89 garages bouwde. Waar in eerste instantie een groot winkelcentrum was gepland midden in het nieuwe stadsdeel, in de wijk Meijhorst, werd deze in 1969 verplaatst naar het noorden van het gebied, met het oog op mogelijke nieuwe stadsuitbreidingen in Lindenholt, waar dit winkelcentrum

23 Ibidem, 131.

24 Gemeente Nijmegen, *Nijmegen 1945-1962: Structuuronderzoek deel II* (Nijmegen, 1963) 1.

25 van Ginniken, *Dukenurg*, 17.

26 B. Fokkinga, *Toelichting behorende bij de wijziging van het uitbreidingsplan in hoofdzaak, genaamd “Groot Duckenburg”* (Nijmegen, 1964) 1. Het nieuwe stadsdeel kreeg eerst de naam “Groot Duckenburg”, wat later veranderde in “Groot Dukenburg”, om ten slotte in 1970 op verzoek van het Wijkopbouworgaan te veranderen in simpelweg “Dukenburg”.

dan beide stadsdelen zou kunnen bedienen.²⁷ De eerste woningen van Dukenburg werden datzelfde jaar opgeleverd aan hun nieuwe bewoners.

Aspecten van het moderne

Welke stedenbouwkundige ideeën waren van invloed op de plannen van Anton Olivier?

De planning van het nieuwe stadsdeel werd gekenmerkt door een vijftal relatief nieuwe stedenbouwkundige ideeën die zich, gedurende de bouw, in Dukenburg hebben gemanifesteerd. Deze ideeën kenden een sterke samenhang met de eerder genoemde theorie van de functionele conurbatie in hun opmerkelijke combinatie van modernistische vormgeving en juist een bepaalde bescherming tegen het moderne. Waar het gemeentelijke initiatief tot functionele conurbatie zich expliciet tot doel stelde de kleinere gemeenten om Nijmegen heen te sparen voor annexatie en stedelijke wildgroei, door het overdragen van bepaalde essentiële functies als woon-, werk- en recreatiefuncties aan zogenaamde randkernen, werden er ook op kleinere schaal planologische strategieën ontwikkeld om de toekomstige bewoners van Dukenburg te beschermen tegen een snel om zich heen grijpende modernisering.

Het eerste en waarschijnlijk meest bekende stedenbouwkundige idee zien we terug in het toepassen van een zogenaamde scheiding van functies. Hierbij wordt uitgegaan van een verdeling in vier primaire functies van steden: wonen, werken, verkeer en recreatie.²⁸ Dit vindt in Dukenburg zijn neerslag in de primaire functie van de wijken: het wonen. Zo werden er slechts enkele winkels, artsenposten en scholen, kortom, woonondersteunende voorzieningen in de wijken zelf gebouwd. Werkgelegenheid moest vooral op buiten de wijken gelegen industrieën of over het kanaal in de stad zelf gezocht worden. Ook werd de recreatie voor een groot gedeelte buiten het woongebied geplaatst: een sportgebied in het noordwesten van Dukenburg, recreatie en watersport gebied de Berendonck in het westen, het Goffertpark in het oosten en ten slotte het natuurgebied de Hatertse Vennen ten zuiden van het stadsdeel.

Ook het groene element is in de wijken sterk tot uitdrukking gekomen. A. Olivier liet zich hierbij inspireren door de zogenaamde *new towns*, een stroming die een combinatie vormde tussen

²⁷ Wolf, *De Gezonde Woning*, 98 en van Ginniken, *Dukenburg*, 31.

²⁸ Wolf, *De Gezonde Woning*, 97.

de Engelse tuinsteden, die gebouwd werden als reactie op de verpaupering van de woonomgeving door de verregaande industrialisatie, en het functionalisme.²⁹ Maar deze wens was niet exclusief de wens van Olivier. Zo is al in een vroeg stadium door Ir. Fokkinga het idee geformuleerd de bestaande waterpartijen van Dukenburg “te handhaven en zelfs uit te breiden tot een recreatief waardevol element.”³⁰ Daarnaast waren de verschillende buurten afgekaderd met zogenaamde groenstroken en werd er een “in het hart van het plan ontworpen groene ‘brink’” aangelegd als recreatief element. Maar naast recreatie had dit groen ook het doel om een “belangrijk schaalement” toe te voegen voor “bewoner en beschouwer”.³¹ De zogenaamde huizenwoestijn waar ook de functionele conurbatie al een verdediging tegen moest zijn, werd hier ook mede voorkomen door het sparen en benutten van natuurlijke elementen als water en bomen.³²

Eveneens opmerkelijk aan de nieuwe wijken is het gebruik van cijfers in plaats van namen om straten binnen de buurten aan te duiden.³³ Deze stedenbouwkundige ingreep in het traditionele gebruik van straatnamen wijst op een bepaalde drang tot rationalisering die zich in het functionalisme bevindt. De straten kennen geen afzonderlijke identiteit en krijgen slechts een betekenis als onderdeel van een groter geheel. De wiskundige aanduiding met cijfers, die reeksen veronderstelt, benadrukt een bepaald artificieel karakter, dat naadloos aansluit bij het gebruik van moderne bouwmaterialen als beton en staal. In een in 1970 door de gemeente gepubliceerde brochure voor nieuwe buurtbewoners wordt dan ook aanbevolen in de adressering “geen verbindingstreep of iets dergelijks te plaatsen” tussen de straat en het huisnummer. “Dus niet Aldenhof 81-56, maar Aldenhof 8156.”³⁴ Hoewel niet expliciet vermeld, toont het duidelijk de wens een bepaalde uniformiteit te bewerkstelligen.

De vierde stedenbouwkundige vernieuwing betreft het stratenplan. Al in het eerste concrete concept van Ir. Fokkinga uit 1964 werd het vermijden van verkeer binnen de buurten als prioriteit geponeerd. De enorme toename van het gemotoriseerde verkeer in de jaren hieraan voorafgaand, gekenmerkt door de wijde verspreiding van de auto, stelde de stadsplanning voor een nieuw probleem. Fokkinga was er niet ambivalent over: “het gemotoriseerde verkeer dient hier

29 van Ginniken, *Dukenburg*, 39.

30 Fokkinga, “*Groot Duckenburg*”, 3.

31 A. Olivier, *Nijmegen “Groot Dukenburg”* (Nijmegen, 1968) 2.

32 van Ginniken, *Dukenburg*, 21.

33 Buursink en van Dinteren, *Het eigentijdse Nijmegen*, 108.

34 Gemeente Nijmegen, *Wonen in Dukenburg* (Nijmegen, 1970).

uitdrukkelijk dienstbaar en ondergeschikt te zijn aan het wonen zelf.”³⁵ Het weggennet werd zo ingericht dat het verkeer via de twee bruggen aan de Nijmeegse kant toegang kreeg tot een weg die als hoofdader door het stadsdeel heen liep. In de oudste wijken (Aldenhof, Malvert, Meijhorst en Lankforst) was nog sprake van een patroon met een interne rondweg in de wijk, die lange straten met rijen van verschillende huizentypen omsloot, en aansluiting bood op de hoofdader via een T-aansluiting, om verkeersdruk te voorkomen. Dit verkeerwerend ontwerp werd tijdens de bouw van de nieuwere wijken nog verder geïntensiveerd door het aanleggen van een zogenaamde boom- of bloemkoolstructuur.³⁶ Weezenhof, Tolhuis en Zwanenveld kregen “vrijere verkavelingsvormen”, waarbij de “interne wegenstructuur” in overeenstemming werd gebracht “met de opzet van de algemene situering der woongebieden.”³⁷ Dit houdt in; een verspringend stratenpatroon waarbij de automobilist tot matiging van zijn snelheid wordt gedwongen. Wederom valt hierin een strategie te onderscheiden om een verdediging op te werpen tegen een voortschrijdende modernisering, in de vorm van een enorme toename van het gemotoriseerde verkeer. Samenhangend hiermee werd er in deze periode een nieuw element in stadsplanning ontwikkeld dat in Dukenburg een belangrijke nadruk verkreeg: speelruimte. De noodzaak tot het inrichten van speciale speelruimte voor kinderen ontstond eveneens expliciet naar aanleiding van dezelfde toename van de verkeersdruk.

In 1958 werd naar aanleiding van een verzoek van het College van Burgemeester en Wethouders een werkgroep, met daarin onder andere A. Olivier, in het leven geroepen uit de Commissie voor Maatschappelijk Opbouwwerk, om een onderzoek te verrichten naar de opkomende problematiek rondom speelruimte voor de jeugd.³⁸ De rapportage van dit onderzoek, gepubliceerd in 1961, kende naar eigen zeggen “een exploratief karakter”, omdat de werkgroep bij gebrek aan wetenschappelijke literatuur of vergelijkbaar onderzoek in andere steden, zelf tot fundamenteel onderzoek was overgegaan. De noodzaak van een dergelijk onderzoek werd door de auteurs direct in verband gebracht met “de snelle groei van de bevolking en de hieruit voortvloeiende dynamische structuur van de samenleving”.³⁹ Het rapport vangt aan met een interessante, theoretische uiteenzetting over de aard van het spel, ontleend aan een

35 Fokkinga, “Groot Duckenburg”, 4.

36 Wolf, *De Gezonde Woning*, 98.

37 A. Olivier, ‘De westelijke uitbreidingen’, *Technisch Gemeentebld* 56:19 (1970), 295-306, alhier 302.

38 De werkgroep bestond uit: H. Drübers, hoofdcommissies Bureau Sport, Recreatie en Jeugdzaken, Drs. J. Folkers, socioloog bij de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken en de Sociale Raad te Nijmegen, en A. Olivier, op dat moment architect-stedenbouwkundige bij de Dienst voor Publieke Werken en Volkshuisvesting.

39 H. Drübers, J. Folkers, A. Olivier, *Speelruimte voor de jeugd: een onderzoek* (Nijmegen, 1961) 1.

fenomenologische uitleg van spel door F. J. J. Buytendijk. Hierbij wordt het fundament van het spel omschreven als een primaire bewegingsdrang. Deze bewegingsdrang is de voorwaarde voor het spel, omdat dit een op zichzelf doelloze bezigheid is. Maar het spel kent, in tegenstelling tot bijvoorbeeld wandelen, een interne dynamiek van een heen en weer bewegen, waardoor het een afbakening in de ruimte nodig heeft. In de bezigheid van het spelen bevindt het kind zich in de sfeer van “de beelden, fantasie, mogelijkheden, schijn en symbolen.”⁴⁰ Hier openbaart zich volgens de auteurs “het ongedetermineerde, het niet absoluut door de dingen gericht zijn, het ontbreken van de strenge, nuchtere, onontkoombare beslistheid, die met het verstandelijke kennen samenhangt.”⁴¹ Het is dan ook mogelijk dat deze werkelijkheid van het verstandelijke kennen binnendringt in het spel en daardoor het kind uit de symbolische sfeer naar de werkelijkheid doet terugkeren. “Dat deze spelbelemmerende factoren binnenshuis in de huidige omstandigheden een grotere rol gaan spelen, behoeft geen betoog.”⁴² De onderzoekers vreesden dat het kind “bij de tegenwoordige woningtypen” meer dan ooit is aangewezen op spelen buitenshuis. De noodzaak voor het kind om te spelen moet volgens hen dan ook niet onderschat worden: “Met Buytendijk willen wij de specifieke zin van het spel voor het jeugdige verklaren als de weg tot ervaring en zelfstandigheid.”⁴³ Spelgedrag was volgens hen (waarschijnlijk niet onterecht) van zeer wezenlijk belang voor de juiste ontwikkeling van het kind.

De werkgroep zette vervolgens een onderzoek op waarbij ze op grote schaal empirische data verzamelden over het spelgedrag van kinderen, onderverdeeld in geslacht, leeftijd en speltype, door middel van enquêtering op alle basisscholen in Nijmegen en daadwerkelijke analyse van speelgedrag op bepaalde speelplaatsen. Ten slotte concludeerden ze met enkele praktische overwegingen voor de in de toekomst in te richten speelruimte voor kinderen. En niet zonder resultaat: het onderzoek van Drübers, Folkers en Olivier en de noodzaak tot het aanleggen van speelruimte, onder druk gezet door de snelle groei van de verkeersdruk, werd in het eerder genoemde structuuronderzoek van 1963 aangehaald als een nieuw aandachtspunt in het plannen van toekomstige stadsuitbreidingen.⁴⁴ Al in 1964 was dit al een vanzelfsprekendheid geworden. De toelichting bij “Plan Duckenburg” sluit simpelweg af met: “In elke groep meer-gezinshuizen zijn

40 Drübers, *Speelruimte*, 2.

41 Ibidem.

42 Ibidem, 5.

43 Ibidem.

44 Nijmegen, *Structuuronderzoek deel I*, 107.

speciale speelterreintjes voor kinderen gereserveerd.”⁴⁵ En ook in 1970 is dit planologisch element een vanzelfsprekendheid omdat “bij het detailleren der plannen bestudeerd zal worden, waar de speelgelegenheden tussen de bebouwing het beste zijn gelegen.”⁴⁶ Het kind diende beschermd te worden voor de omstandigheden van het moderne leven, het verkeer enerzijds en de nieuwe compacte woonvormen anderzijds, om zijn fundamentele ontwikkeling veilig te stellen.

De moderne jaren zestig

Van welke maatschappelijke verhoudingen waren deze ideeën een uitdrukking?

De hierboven genoemde moderne planologische aspecten van Dukenburg kregen ook een samenhang met hoe hier door nieuwe bewoners in werd geleefd, en vervolgens met de manier waarop vanuit de gemeente op het nieuw verrezen stadsdeel en zijn bewoners werd gereflecteerd. Ter aanvulling en afsluiting van de planologische aspecten is het eveneens vruchtbaar om in enige mate aandacht te besteden aan de maatschappelijke opbouw die op de daadwerkelijke fysieke bouw volgde. Al in 1968 werd het zogenaamde Wijkopbouworgaan Dukenburg gevormd, dat met werkgroepen op verschillende terreinen zorg zou gaan dragen voor de samenlevingsopbouw. (Dit gebeurde overigens ook in andere stadswijken in Nijmegen.) Dit orgaan, opgezet door de Raad voor Maatschappelijke Opbouw te Nijmegen, formuleerde zelf een problematiek van grote nieuwbouwprojecten: “met het “droppen” van zulke grote wooncomplexen is er natuurlijk nog niet meteen een stuk samenlevingsopbouw gegroeid.”⁴⁷ Ze hield daarom eind 1968 een grootschalige enquête onder de nieuwe buurtbewoners naar de mogelijke belangstelling voor bepaalde sociaal-culturele activiteiten die in een (op dat moment tijdelijk) buurtcentrum ontplooid zouden kunnen worden. Ze was daarbij naar eigen zeggen in het voordeel omdat de “in doorsnee jonge en vitale wijkbevolking”⁴⁸ hier belangstelling voor, en belang bij had. Het onderzoek werd dan ook met medewerking en inspraak van de bewoners opgezet, omdat dit enerzijds de valorisatie van de opgedane kennis naar de bewoners toe zou vergemakkelijken en anderzijds de bewoners

45 Fokkinga, *“Groot Dukenburg”*, 4.

46 Olivier, *Westelijke uitbreidingen*, 306.

47 H. J. Dekkers, *Peiling van de belangstelling voor sociale en culturele activiteiten in groot Dukenburg* (Nijmegen, 1969) 2.

48 Dekkers, *Peiling*, 2.

doormiddel van “een soort zelfonderzoek”⁴⁹ het maatschappelijke draagvlak voor de eigen interesses duidelijk zou maken. Eveneens bleek in discussies binnen het Wijkopbouworgaan dat er in Dukenburg een grote vraag bestond naar een “min of meer eksperimentele aanpak van het voortgezet onderwijs”.⁵⁰ Gedacht werd aan het samenvoegen van de op verschillende levensovertuiging geschoeide scholen tot een groter overkoepelend onderwijsorgaan, en ter bevordering van de individualiteit van de leerlingen het openbreken van het onderscheid in schooltype en jaarklasse. Dit werd door het orgaan expliciet gekoppeld aan andere moderne vormen van samenleven in de wijk: “En juist in een nieuwe wijk als Dukenburg, waar reeds geëksperimenteerd wordt met eigentijdse vormen voor kerkelijke en sociaal-kulturele activiteiten, moet het mogelijk zijn om een eigentijdse en op de toekomst gerichte vorm te kreëren voor het voortgezet onderwijs.”⁵¹ De zogenaamde samenwerkingsschool (waarin katholiek, protestants en openbaar samen komen) was hierbij het doel, en de scholengemeenschap in de Bijlmermeer het grote voorbeeld.⁵²

Dukenburg was dan ook niet uniek in de poging om tot een nieuwe manier van stedenbouw te komen. De hierboven aangehaalde modernistische elementen waren een gevolg van een nieuwe manier van denken over het inrichten van stedelijke gebieden, die in de jaren zestig zijn grootste uitdrukking kreeg in Nederland, maar al voor de Tweede Wereldoorlog kan worden gezien. De voornaamste invloed kan dan ook worden gezocht in de ideeën ontwikkelt door het CIAM, het in 1928 door Le Corbusier opgerichte samenkomen van verschillende architecten, planners en kunstenaars, die een moderne, functionele kijk op stedenbouw nastreefden.

Deze groep had als uitgangspunt dat voor een gezonde leefomgeving er een strikte scheiding tussen woon, werk, recreatie en verkeer moet zijn in het plannen van steden. Dit was duidelijk van invloed op de ideeën rond de bouw van Dukenburg zoals hierboven al is vermeld. Maar waar het CIAM vooral het gebruik van hoogbouw, met veel groene ruimte ertussen, voorschreef, werden de buurten in Dukenburg meer gebouwd vanuit de zogenaamde “wijkgedachte” zoals ontwikkeld direct na de oorlog in Rotterdam door de groep Opbouw. Hoewel deze groep deel uitmaakte van het CIAM richtte zij zich meer op een planning waarbij een hiërarchie van functie en sociale interactie werd gehanteerd: een huis voor een gezin, intensief contact met de buurt, minder intensief contact

49 Ibidem, 3.

50 Wijkopbouworgaan Dukenburg, *Jaarverslag 1971* (Nijmegen, 1971) 7.

51 Wijkopbouworgaan, *Jaarverslag 1971*, 22.

52 Ibidem, 25.

met de gehele wijk, en slechts functioneel contact met de stad als geheel. Wijken en buurten moesten een voor hen optimale grootte krijgen aangemeten om aan deze sociale verhoudingen te voldoen.⁵³ Deze vorm van planning, die meer ruimte bood voor een divers woningaanbod, zien we sterk terug in de bouw van Dukenburg.⁵⁴ Het gebruik, of laten staan, van groenelementen als bomen, grasvelden en vijvers valt wel als typisch CIAM te karakteriseren.

Deze bouw hing samen met een algemene aanvaarding van moderne bouw en architectuur in het Nederland van de jaren vijftig en zestig. Waar voor de Tweede Wereldoorlog al in het zogenaamde Nieuwe Bouwen, waarvan de kunstenaars rond De Stijl een belangrijk en bekend gezicht vormden, licht, lucht en ruimtelijkheid een prominente plaats innamen, kreeg deze gedachte pas in de jaren vijftig en zestig zijn brede maatschappelijke draagvlak en uitwerking in stedenbouw.⁵⁵ De architecten en stadsplanners gaven zelf te kennen dat de doorbraak van het moderne bouwen in Nederland dan ook sterk samenhang met een meer algemene opvatting, dat de traditionele mens geslotenheid prefereert in zijn gemeenschappen: het gezin of de kerk. Daarentegen zocht de moderne mens naar een openheid en ruimte, daar de wereld door nieuwe communicatie- en transportmiddelen was verkleind, gelijk ook met meer open gemeenschappen.⁵⁶

Deze moderne mens kreeg vanaf 1959 de naam *Homo Ludens*, of wel de spelende mens, vrijgemaakt van economische omstandigheden door technologie, die eindelijk de mogelijkheid zou genieten zijn natuurlijke, speelse, zelf in volledigheid te ontplooien. Deze mens zou zijn plek moeten krijgen in een *New Babylon*, een imaginaire stad en gelijknamig kunstproject van avant-gardistische kunstenaar Constant Nieuwenhuys. Het was een aanklacht tegen de verstikkende economische rationalisering van de naoorlogse verzorgingsstaat en bood een utopisch toekomstbeeld aan stadsplanners en architecten evenals kunstenaars en activisten.⁵⁷ De naoorlogse woningbouw in Nederland was tot halverwege de jaren zestig volgens deze nieuwere generatie stadsplanners, beïnvloed door de ideeën van Nieuwenhuys, doorgeslagen in haar functionalisme en het ontbrak haar aan menselijke schaal en ruimte voor gemeenschap en natuur. Er ontstond een soort terugkeer naar kleinschalige bouw in de vorm van 'woonerven', met een doodlopend en verkeerswerend stratenpatroon, ook wel 'bloemkool' wijken, vanwege hun fractale karakter. Hier

⁵³ Kuipers, *Toonbeelden*, 48.

⁵⁴ van Ginniken, *Dukenburg*, 31.

⁵⁵ Ibelings, *De moderne Jaren vijftig en zestig*, 12.

⁵⁶ Ibidem, 20.

⁵⁷ Wagenaar, *Town Planning*, 476.

kon de moderne mens, vrijgemaakt van economische beperkingen en dicht bij de natuur, maar met de wereld verbonden door moderne communicatiemiddelen, eindelijk zijn plaats vinden.⁵⁸

Tegelijkertijd stelden, als reactie op de monotone en uiterst functionele woningbouw van de wederopbouw, stadsplanners en woningbouwverenigingen in deze periode zich meer en meer open voor inspraak van de toekomstige bewoners in het ontwerp van de wijken. Er vond over de gehele maatschappelijke linie een “brede culturele heroriëntatie” plaats “waarin het vanzelfsprekende gezag van deskundigen en politici ter discussie werd gesteld.”⁵⁹ Aan de grieven van de wijkbewoners over hun monotone naoorlogse wijken werd tegemoet gekomen door een nieuwe generatie welzijnswerkers, ingenieurs en sociologen. Er ontstonden uitgebreide inspraakmechanismen, hoewel hierbij de kanttekeningen gezet kunnen worden dat bewonersparticipatie beleid legitimeerde terwijl de procedures soms ondoorzichtig waren. Bovendien kwam inspraakmogelijkheid logischerwijs meer tot stand in vernieuwingsprojecten dan uitbreidingsprojecten, omdat men bij de eerste al met een bestaande groep bewoners te maken hebt. Desalniettemin is het tekenend voor de periode vanaf ruwweg de tweede helft van de jaren zestig dat er een grotere mate van inspraak en participatie van bewoners ontstond.

Gezien de hierboven omschreven ontwikkeling van de stedenbouw, is Dukenburg op verschillende manieren een vooruitstrevende onderneming geweest. Hier werd al in een vroeg stadium gebruik gemaakt van het eerder beschreven stratenpatroon om de bewoners te beschermen tegen alle bedreigingen van de moderniteit, met het verkeer als meest directe indringer. Waar, zoals ook hierboven omschreven, in de eerste buurten nog een meer functionele rechtlijnig stratenpatroon werd aangelegd, was dit in de nieuwere buurten al vervangen door een bloemkoolstructuur. Tevens werd er al in een vroeg stadium in de bouw rekening gehouden en ruimte gemaakt voor de speelmogelijkheden van jeugd in alle leeftijdsgroepen. Hiermee lijkt op vrij letterlijke wijze ruimte te zijn ingezet voor de *Homo Ludens*. Gezien deze ruimte al in 1958 tot prioriteit was verheven, blijkt het uitgebreid sociaalwetenschappelijk onderzoek naar grondslagen voor planologisch beleid van speelruimte, kan niet van een directe invloed van Nieuwenhuys worden gesproken. Maar de overeenkomsten in hun vooropstellen van de ontplooiing van het spelelement inherent aan de mens zijn opvallend. Ten slotte valt ook in de omgang van de gemeente met de stadsuitbreiding, het belang hierbij van het creëren van een prettig en actief leefmilieu in Dukenburg, en de actieve participatie van de bewoners hierin, een tijdsgeest te ontwaren die overeenkomt met dat van de rest van het land.

58 Ibidem, 492.

59 de Vreeze, *Woningbouw*, 423.

Conclusie

Op welke manier hebben modernistische ideeën van stedenbouwkundige Anton Olivier en de dienst Publieke Werken en Volkshuisvesting invloed gehad op de bouw van Dukenburg en de wijken die hier vorm kregen in de jaren zestig?

Vanwege de grote bevolkingsdruk en de toegenomen verkeersintensiteit werden er in het ontwerp van het nieuwe stadsdeel Dukenburg enkele stedenbouwkundige vernieuwingen ontwikkeld om de leefbaarheid van het nieuwe stadsdeel veilig te stellen. Men voelde een angst voor grijze huizenwoestijnen, alles dominerende verkeersdrukte en sociale problematiek verbonden aan intensieve hoogbouw. Door een scheiding van woon, werk, recreatie en verkeer werd de nadruk bij Dukenburg gelegd op ongestoord wonen. Door de aanleg van een verkeerswerend stratenplan, veel aangelegde speelruimte voor kinderen en veel groenelementen werd de rust bewaard en konden kinderen ongehinderd spelen. Dit alles ging gepaard met vooruitstrevende verkaveling en moderne vormen van woningbouw. De fysieke bouw ging gepaard met een intensieve maatschappelijke opbouw, waarbij wijkparticipatie een centrale positie kreeg toebedeeld. In de paradoxale vervlechting van modernisme en de strategieën om de moderniteit het hoofd te bieden, rationalisme en spel, was Dukenburg zowel behoudend als vooruitstrevend.

Hierin was Nijmegen niet uniek; het was typerend voor de periode. In de jaren zestig ontstond er een groot besef van modernisering en vooruitgang onder de bestuurlijke elite in Nederland, aldus Kennedy. Er werden manieren gevonden om de maatschappelijke ontwikkelingen tegemoet te komen evenals de uitwassen van de moderniteit te bedwingen. Dit onderzoek bevestigt deze blik op de jaren zestig, hoewel hierbij natuurlijk wel aangemerkt moet worden dat het ook afhangt van de bronkeuze. In *Town planning in the Netherlands since 1800* stelt Wagenaar dat zijn werk een samenvattend overzicht is van bestaand onderzoek, maar bovenal ook een startpunt kan zijn voor verdere onderzoekingen.⁶⁰ Dit bachelorwerkstuk zou een bescheiden toevoeging kunnen betekenen voor de groeiende hoeveelheid werk die verricht wordt op het gebied van de geschiedenis van stadsplanning en stedenbouw.

⁶⁰ Wagenaar, *Town Planning*, 25.

Bibliografie

Artikelen

Colenbrander, Bernard, 'Cor Wagenaar, Town planning in the Netherlands since 1800: responses to Enlightenment ideas and geopolitical realities', *Low Countries Historical Review* 128:1 (2013), review 10.

Deyond, Sarah, 'An architectural theory of relations: Sigfried Giedion and Team X', *Journal of the Society of Architectural Historians* 73:2 (2014), 226-247.

Goldhagen, Sarah Williams, 'Something to talk about: modernism, discourse, style', *Journal of the Society of Architectural Historians* 64:2 (2005), 144-167.

Heyden, Hilde, en Krista de Jonge, 'The teaching of architectural history and theory in Belgium and the Netherlands', *Journal of the Society of Architectural Historians* 61:3 (2002), 335-345.

Stanton, Michael, 'The Good, the Bad and the Ugly: the urbanism of good and bad intentions', *Perspecta* 33 (2002), 104-133.

Unwin, Tim, 'A waste of space? Towards a critique of the social production of space', *Transactions of the Institute of British Geographers* 25:1 (2000), 11-29.

Whyte, William, 'How do buildings mean? Some issues in the history of architecture', *History and Theory* 45:2 (2006), 153-177.

Zimmerman, Claire, 'Eric Mumford, The CIAM discourse on urbanism, 1918-1960', *Journal of the Society of Architectural Historians* 60:1 (2001), 98-100.

Boeken

Bock, Manfred, *Cornelis van Eesteren: architect, urbanist*, 4 dln (Rotterdam, 1994), IV.

Buursink, Jan, en Jaques van Dinteren (red.), *Het eigentijdse Nijmegen* (Aalten, 2005).

Drontmann, I. M. (red.), *Sloop en nieuwbouw in naoorlogse wijken* (Den Haag, 1996).

Frampton, Kenneth, *Moderne architectuur: een kritische geschiedenis* (Nijmegen, 1988).

Van Ginneken, Jacqueline, *Dukenburg: een ideaal in beton met een groene rand* (Nijmegen, 1999).

Goldhagen, Sarah Williams en Réjean Legault (red.), *Anxious Modernisms: experimentation in postwar architectural culture* (Montréal, 2000).

Hakvoort, Kees, en Clemens Verhoeven (red.), *De gedroomde stad: nooit gebouwd Nijmegen* (Nijmegen, 2005).

Henket, Hubert-Jan, en Hilde Heynen (red.), *Back from Utopia: the challenge of the modern movement* (Rotterdam, 2002).

Huizinga, Johan, *Homo Ludens: proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (Amsterdam, 2010).

Ibelings, Hans, *De Moderne jaren vijftig en zestig, de verspreiding van een eigentijdse architectuur over Nederland* (Rotterdam, 1996).

Kennedy, James C., *Nieuw Babylon in aanbouw* (Amsterdam, 1995).

De Kievit, Johan, *Handelen en ruimte: interactie tussen overheidsmaatregelen en maatschappelijk proces* (Amsterdam, 1993).

Kuipers, Marieke, *Toonbeelden van de wederopbouw: architectuur, stedenbouw en land-inrichting van herrijzend Nederland* (Zwolle, 2002).

Righart, Hans, *De eindeloze jaren zestig* (Amsterdam, 1995).

Somer, Kees, *De functionele stad: de CIAM en Cornelis van Eesteren, 1928-1960* (Groningen, 2007).

de Vreeze, Noud, *Woningbouw, Inspiratie en Ambities: Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland* (Almere, 1993).

Wagenaar, Cor, *Town planning in the Netherlands since 1800* (Rotterdam, 2011).

Van der Wal, Coen, *In Praise of Common Sense* (Rotterdam, 1997).

Wegener, Michael, Kenneth Button, en Peter Nijkamp (red.), *Planning History and Methodology* (Cheltenham, 2007).

Wolf, Rob, *De gezonde woning* (Nijmegen, 2011).

Bronnen

Afdeling Sociaal Economisch Onderzoek Gemeente Nijmegen, *Hoogbouwonderzoek Dukenburg: leegstand, bewoningsproblemen en woningmarktperspectief van de hoogbouw in Dukenburg* (Nijmegen, 1987).

Dekkers, H. J., *Peiling van de belangstelling voor sociale en culturele activiteiten in groot Dukenburg* (Nijmegen, 1969).

Drübers, H., Folkers, J., Olivier, A., *Speelruimte voor de jeugd: een onderzoek* (Nijmegen, 1961).

Fokkinga, B., *Toelichting behorende bij de wijziging van het uitbreidingsplan in hoofdzaak, genaamd "Groot Duckenburg"* (Nijmegen, 1964).

Gemeente Nijmegen, *Nijmegen 1945-1962: Structuuronderzoek deel I* (Nijmegen, 1963).

Gemeente Nijmegen, *Nijmegen 1945-1962: Structuuronderzoek deel II* (Nijmegen, 1963).

Gemeente Nijmegen, *Nijmegen 1945-1962: Structuuronderzoek deel III* (Nijmegen, 1964).

Gemeente Nijmegen, *Wonen in Dukenburg* (Nijmegen, 1970).

Mankhorst, E. H., *Ontwikkelingen op sociaal-kultureel terrein in de wijken Hatert, Neerbosch-Oost en Dukenburg* (Nijmegen, 1970).

Olivier, A., *Nijmegen "Groot Dukenburg"* (Nijmegen, 1968).

Olivier, A., 'De westelijke uitbreidingen', *Technisch Gemeentebld* 56:19 (1970), 295-306.

Raadssignaten der Secretarie Nijmegen, 'Informeel vergadering van de Raad der gemeente Nijmegen op woensdag, 8 februari 1961', *jan-apr 17* (Nijmegen, 1961) 128-163.

Raadssignaten der Secretarie Nijmegen, 'Vergadering van de Raad der gemeente Nijmegen op woensdag, 27 augustus 1958', *1958 jun-aug* (Nijmegen, 1958) 632-693.

Wijkopbouworgaan Dukenburg, *Jaarverslag 1971* (Nijmegen, 1971).